

Valentyn Molodychenko, Natalya Molodychenko

(Ukraine, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University)

Transformation of Values: Global and National Contradictions

Abstract: This paper deals with the influence of modern globalisation processes which lead to a powerful transformation of all spheres of human life, especially of its spiritual and value components. Cultural globalisation is accompanied by a number of trends that result in changes in values as main cultural archetypes due to the single informational and cultural space and the emergence of new forms of organisation in large cultural areas, including new value orientations. The research identifies the role of education as the most important institutional channel for the formation and reproduction of spiritual values, where a definition of a compromise between a universal human value system and a national value system takes place that includes the overcoming of the axiological gap between global and national priorities.

Keywords: globalisation, value systems, education, reformation, contradictions

Валентин Молодиченко, Наталія Молодиченко

(Україна, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького)

Трансформація цінностей: протиріччя глобального та національного

Трансформація цінностей: противоречия глобального и национального

В сучасному світі глобалізація - хоча і спрямована офіційно на економічне і політичне зближення - але впливає більшою мірою на моральні і соціокультурні сторони суспільного буття. Можна навіть підтримати думку, що глобалізація робить акцент на економічній сфері лише через домінуючий вплив економіки на всі інші сторони суспільного життя і внаслідок найбільшої об'єктивації саме економічної сфери (Косиченко: http://www.patriotica.ru/enemy/attali_porog.html).

Тому, якщо і можна вбачати сенс загальносвітової глобалізації в економічній сфері, то його треба доповнювати духовно-ціннісним виміром, який втілюється у понятті постмодернізму, масова особистість розглядається як духовна субстанція. Вона володіє абсолютною свободою в прийнятті або неприйнятті культури й цивілізації, характеризується плюралістичністю у своїх діях і своїй свідомості, творчим

Валентин Молодиченко, Наталія Молодиченко

потенціалом і завдяки йому вільно засвоює всі досягнення культури. Характеризуючи духовно-ціннісний бік глобалізаційних процесів, постмодернізм означає деструкцію попередньої системи цінностей, значення традиційних соціальних інститутів, знакових систем тощо. І в ціннісному аспекті процес світової глобалізації можна визначити як кооперацію і підведення різних національних ідей і систем до одного структурного утворення за посередництвом знаходження спільних цілей, цінностей та ідей.

Процес виникнення і поширення цінностей глобальної культури отримує в сучасному науковому полі назву культурної глобалізації, що означає, з одного боку, зміцнення інтеграційних тенденцій, розширення культурних зв'язків, посилення контактів між різними частинами світу; іншого - посилення процесів вестернізації. Як доводить В. Мельник, це призводить до визначення чотирьох головних соціокультурних мегатенденцій XXI століття: культурної поляризації, культурної асиміляції, культурної гібридизації, культурної ізоляції (Мельник 2004/2006: 20). Відповідно можна говорити про консолідацію, конфронтацію, конкуренцію, кооперацію цінностей як основні культурні архетипи в умовах єдиного інформаційно-культурного простору. Адже глобалізація визначає появу нових форм організації великих культурних ареалів і нових ціннісних орієнтирів. Наявність культурного простору є умовою й опосередкованим чинником зближення держав, регіональних об'єднань і цивілізацій. За А. Тойнбі культурний елемент являє свою душу, кров і сутність цивілізацій. Порівняно з ним економічний і політичний здаються штучними, неістотними утвореннями рушійних сил цивілізацій (Тойнбі 1992: 356).

Крім того, аксіологія процесів глобалізації має й індивідуальний зріз: саме від суб'єктивного сприйняття тих чи інших цінностей залежить відношення до глобалізаційних процесів: їх підтримка або заперечення. Співвідношення останніх двох процесів вимальовує картину формування глобальної ідентичності на особистісному рівні. Можна погодитись із думкою, що глобалізація не тільки розв'язує проблему дихотомії „особистість – суспільство“, але й дозволяє по-іншому розглядати проблему розподілу відповідальності між ними (Золотухин: http://globalanti.risa.ru/reports.php?cat_id=31&doc_id=171).

Отже, глобалізація впливає і знаходить вираження в усіх без винятку сферах суспільного життя. І в усіх цих сферах вона має ціннісний вимір. Причому у зв'язку зі складністю вималювати взаємодію цінностей в умовах глобалізації в більш-менш структурованій перспективі важко не визнати доволі слабкий інтерес до цієї сукупності проблем з боку академічної спільноти. Певний аналіз загальних проблем культурної глобалізації можна побачити в роботах Е. Гідденса, Ф. Кессіді, В. Коллонтай, Е. Кочетова, В. Кувалдіна, А. Неклесси, А. Перотті, І. Семененко, В. Тішкова, С. Хантінгтона, М. Чешкова. Ситуація ускладнюється ще й тим, що осмислення проблеми цінностей - як універсальної категорії, що дозволяє виправдати і зрозуміти, наповнити новими смислами життя людини – в українському науковому просторі розпочалось лише в 60-х роках ХХ століття, і вже так швидко доводиться її переосмислювати в контексті глобальних соціальних змін.

Крім того, необхідно враховувати, що сьогодні посилюється не тільки взаємна відкритість групових систем цінностей, а й відкритість системи цінностей окремої особистості надходженню нової інформації, новим ідеям і рішенням. Все це вказує на актуалізацію вивчення ціннісного виміру процесів глобалізації в соціокультурній і культурно-освітній площині. Адже якщо сама можливість існування глобального світу і глобальної культури детермінується компромісним співвідношенням різних систем

цінностей, а також цінностей традиційних та інноваційних - тоді майбутнє націй і глобалізованих спільнот значною мірою визначається спрямованим характером освіти. Тісний взаємозв'язок цінностей і процесу формування ціннісних орієнтацій з освітніми практиками є однією з найважливіших характеристик загальнолюдської культури. Можна навіть говорити про взаємообумовленість освіти і цінностей (і в першу чергу – духовних), і про те, що в макросоціальному плані їх взаємозв'язок і реальна взаємодія є вирішальним фактором повноцінного самовідтворення соціуму. Освіта є найважливішим інституційним каналом відтворення духовних цінностей, тому явні та приховані цільові установки освітньої системи визначають ступінь розповсюдження духовних цінностей у соціумі і впливають цим самим на його ціннісну інтегрованість і культурну гомогенність (Руденко 2007: 47). Тому взаємозв'язок цінностей сучасного суспільства з освітою як специфічною сферою культурної життєдіяльності є неминучим, і водночас виступає необхідною передумовою для розгортання духовності суспільства. Без останньої неможливим уявляється відповідність викликам глобалізаційної епохи.

Відображення глобалізаційних процесів в національних системах освіти має як позитивне, так і негативне забарвлення. Прикладом позитивного впливу глобалізаційних інновацій на освітні процеси є розвиток глобальної наукової культури, що ґрунтується на універсальному прагненні до пошуку істини. Іншим прикладом є збільшення відкритості наукових і освітніх просторів національних держав, що сприяє обміну ідеями.

Також важливим позитивним впливом цінностей процесів глобалізації на український культурний і освітній простір є поширення фундаментальних для західної культури цінностей громадянського суспільства: парламентаризму, пріоритету прав людини, права всіх етнічних груп і національних меншин в складі поліетнічної нації, свободу пересування та інші громадянські свободи, обмеження ролі держави в суспільстві тощо.

Однак необхідно виділити і негативні аспекти впливу процесів глобалізації на національну систему освіти. Причому лише деякі негативні наслідки мають окремі ринкові аспекти глобалізації. Здебільшого ж негативні тенденції, які виділяють в культурному і освітньому просторі окремої нації під впливом глобалізаційних процесів, мають аксіологічний характер.

Так, вслід за П. Скоттом (Скотт: <http://logosbook.ru/hee/art004.html>), можна виділити три основні потенційні загрози традиційним академічним цінностям з боку тенденцій глобалізації.

Перша потенційна загроза представляє собою певний зсув у розумінні вищої освіти і науки та формування нової концепції їх розуміння як елементів більш широкої „індустрії знань“ з використанням знання як одного з ключових економічних ресурсів.

Друга загроза - поглиблення професіоналізації освіти, за якої темпи індивідуального повернення інвестицій вважаються важливішими за суспільну користь. У результаті переважання професіоналізації традиційні академічні цінності опиняються під загрозою, адже цінність університетської освіти оцінюється тепер за її зовнішніми якостями - зокрема, за отримуваними випускниками можливостями працевлаштування чи за розміром заробітної платні.

Третя загроза - розвиток нових дослідницьких парадигм, що передбачають комерціалізацію продукції досліджень і відхід від теоретичних, „даремних“ фундаментальних досліджень.

„Логіка швидкого споживання і миттєвого реагування дозволила розробити критерії ефективності фабрик ... в індустріальну добу. Але перенесена в університети і дослідницькі інститути постіндустріальної та інформаційної доби ця логіка стає безглуздою і абсурдно. Справді глибокі знання, фундаментальні проекти, гуманітарні та соціальні науки, що змінюють світ ідей, на відміну від прикладних технологій та популярних теорій, не зможуть бути розвинені швидко і призначені для швидкого споживання просто тому, що їхня основна турбота – це школи філософії та самокоректовні процеси, які не можуть бути спожиті за кілька днів“ (Бауман, Донскіс 2014: 166).

Ця тенденція супроводжується виникненням і нових форм викладання, які теж несуть певну загрозу традиційним цінностям. Нові парадигми викладання включають такі три елементи:

перехід від викладання до навчання, внаслідок чого викладачі стають засобами підтримки здобувачів вищої освіти;

здобувачі вищої освіти все більше виступають в ролі „споживачів“;

використання інформаційних технологій і систем у викладанні збільшує можливість дистанційної освіти, внаслідок чого змінюється природа викладання з втратою особистісної ініціації фахівця і його залучення до дисциплінарної культури. Внаслідок цього університетська освіта значною мірою втрачає інтелектуальний характер.

Однак, незважаючи на складність і багатовимірність всіх трьох описаних загроз, всі їх можна уникнути при дотриманні принципу розумного компромісу.

У сучасному реформуванні української системи освіти значною мірою враховується об'єктивний вплив двох масштабних і спільних для сучасної цивілізації тенденцій розвитку. Перша з них - посилення процесу глобалізації, взаємозв'язку і взаємозалежності світових держав. Друга обумовлена формуванням сприятливих умов для індивідуального розвитку особистості та її успішної самореалізації. З урахуванням цього ключовими стратегічними пріоритетами розвитку української системи освіти є такі:

- побудова національної системи освіти на засадах формування освіченої творчої особистості і забезпечення пріоритетного розвитку людини;
- функціонування і реформування вітчизняної освітньої системи на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності загальнолюдських і гуманістичних духовних цінностей;
- забезпечення достатньої ціннісної і знанневої відкритості вітчизняної системи освіти для систем освіти інших країн з одночасним досягненням високого якісного рівня прогресивних національних систем освіти.

Основними шляхами реформування системи освіти при цьому виступають:

- створення в соціумі атмосфери загальнодержавного сприяння розвитку освіти;
- забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, впровадження передових технологій, наукових і навчально-методичних досягнень;
- подолання девальвації загальнолюдських і гуманістичних цінностей, а також відриву від етнонаціональних джерел;

- відхід від основ авторитарної педагогіки, підготовка нової генерації педагогічних кадрів (з розвитком у них демократично орієнтованої світоглядної культури);
- інтеграція освіти і науки, активне залучення до навчального процесу наукового потенціалу освітніх закладів, мотивація студентів до участі в наукових дослідженнях і розробках;
- реорганізація існуючих закладів з урахуванням вище зазначених пріоритетів, створення закладів освіти «нового покоління», радикальна реконструкція управління сферою освіти (Национальный доклад: <http://cis.bsu.by/second.aspx?uid=51&type=Article>; Закон України: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>).

Загалом, проголошено, що українська система освіти є відкритим соціальним інститутом. Вона співпрацює з міжнародними установами і організаціями, покликаними за характером своєї діяльності залучати педагогів і молодь до формування соціальної компетентності та набуття досвіду у сфері взаєморозуміння, толерантності, побудови „спільного європейського дому“, культурної багатоманітності, зберігаючи при цьому власні культурні надбання.

Сучасні стандарти вищої освіти в Україні розроблено з урахуванням європейського рівня вимог, що сприяє більш повному приєднанню України до світової системи освітніх і суспільних цінностей. Також у стандартах особливе відображення отримує гуманістична спрямованість вищої освіти, адже передбачено, що дисципліни людинознавчого, народознавчого характеру повинні складати не менше 20% навчального часу. Передбачено також забезпечення гуманістичної спрямованості фундаментальних і фахових навчальних дисциплін. Завдяки цьому стандарти забезпечують не тільки європейський рівень формування освіти і формуванню професійних навичок, але й виховання гармонійно розвиненої соціально-активної толерантної людини з високими духовними якостями, здатної до саморозвитку і самовдосконалення.

Можна стверджувати, що в діючій нормативно-правовій базі витримується функціональна специфіка освіти як соціального інституту, що полягає у відтворенні нею єдності ціннісно-культурних констант суспільства. Причому реалізація аксіологічного підходу до виховання і навчання означає не просто „озброїти молодих людей знаннями, ціннісними вміннями ключових компетенцій життєдіяльності в умовах динамічних соціальних змін, сформувати в них персональні системи цінностей“ (Руденко 2007), а й навчити їх розвивати власне ціннісне поле, створюючи тим самим підстави для збагачення змісту й форм індивідуальної і суспільної життєдіяльності. На сучасному етапі комплексний аксіологічний вимір освіти повинен включати таку ієрархічну структуру: особистісні цінності, родинні цінності, етнонаціональні цінності, цінності глобальної культури, фундаментальні загальнолюдські цінності.

У цьому сенсі корисним є погляд Б. Гершунського (1996: 345), який вважає основною соціальною функцією освіти функцію формування і трансляції єдиних культурних уявлень, що стають основою соціокультурної інтеграції. В такий спосіб в процесі нормального виконання освітою цієї функції у суспільстві відтворюється єдина специфічна ціннісно-культурна конструкція. Порушення або скорочення виконання цієї функції, навпаки, створює умови для розриву і деформації соціальної єдності. Але для нормального функціонування освітньої системи в цій якості необхідне забезпечення в її змісті єдності знань і духовних цінностей.

Розуміння освіти як єдності знань і цінностей не дозволяє ігнорувати кілька суперечностей, що виокремлюються у цьому зв'язку у вітчизняному освітньому просторі - навіть без особливих акцентів на процесах глобалізації. З одного боку, це суперечність між застарілими знаннями в різних сферах суспільного буття і сучасними демократичними цінностями. З іншого - суперечність між здобутими сьогодні знаннями про принципи і механізми перебігу сучасних соціальних процесів і привабливими для багатьох українських громадян радянськими цінностями. Якщо ж на ці суперечності накладаються нові неузгодженості глобальних і національних ціннісно-культурних і освітніх систем то єдність освіти і ціннісної площини стає під великим питанням. Внаслідок цього культурна модель навчання як духовного сходження і сакральної взаємодії особистості, що навчається та викладача вже не є ціннісним забезпеченням функціонування української системи освіти. Однак це є лише одним із проявів сучасної тенденції відчуження освіти від цінностей.

Якщо ж говорити не про суб'єктів освіти, а про зміст освітнього процесу, то на сучасному етапі суспільного розвитку можна виокремити щонайменше дві площини розриву взаємозв'язку освіти і цінностей.

По-перше, у зв'язку з прогресуючим включенням української системи освіти до глобального освітнього простору можна вважати досить обґрунтованим прогноз щодо скорочення ролі української освіти у відтворенні етнічної і національної культурної ідентичності. Яскравим прикладом є наслідки впровадження у вітчизняний соціальний простір західних індивідуалістичних цінностей. Переорієнтація освітньої, зокрема, виховної діяльності на ідеали індивідуалізму і самодостатності, що лежать в основі трудових і професійних настанов західної цивілізації, у вітчизняній практиці призводить не до зміцнення трудових мотивацій, а лише зміщення акцентів на індивідуальне кар'єрне зростання і швидке збагачення будь-якими засобами.

Другою площиною цього освітньо-ціннісного розриву є диспозиція аксіологічних і когнітивних компонентів змісту освітнього процесу, що не тільки обумовлює девальвацію духовних складових, але й призводить до відчуження від не затребуваного сучасним вузьким ринком праці знаннєвого компонента. На загальнонаціональному рівні відірваність освіти від ціннісного виміру знаходить відображення в істотному зниженні компетентісного і соціального потенціалу населення, в прагматизації української інтелігенції, тенденції її депатриотизації та еміграції.

Переоцінка цінностей охопила сьогодні всі сфери українського суспільства - виробництво, економіку, політику, ідеологію, науку, мистецтво, мораль, релігію, філософію. Саме освіті належить провідна роль щодо балансування, синтезування й інтегрування розпорошених цінностей сучасного перехідного соціуму у формі певного ідеалу подальшого розвитку України. Однак виховання людини в душі ідеальних цінностей треба робити з огляду на те, що вона буде жити, працювати й творити саме в реальному, а не ідеальному суспільстві. Саме ціннісні орієнтації суспільства й особистості набувають виняткової актуальності і стають однією з провідних груп факторів, які обумовлюють мотивацію соціальних практик на всіх рівнях. Українське суспільство повинне вирішити проблему формування таких визначальних цінностей, прийнятних як для суспільства в цілому, так і для кожного з його членів. Пошук оптимальної моделі розвитку нашого суспільства полягає також у визначенні детермінант оптимізації розвитку ціннісних орієнтацій молоді, насамперед тієї, що навчається, під якими ми розуміємо напрямки управлінських дій, здійснюючи які

можна досягти такого стану ціннісних орієнтацій цієї групи молоді, що відповідало б потребам поступального розвитку суспільства.

Цінності відіграють у суспільстві інтегративну роль, будучи індикатором міри соціальності особистості. На їх підставі особистість здійснює свій життєвий вибір. Особистісна система цінностей, побудована на системі цінностей, які домінують у суспільстві, а останні, у свою чергу, акумулюють і відбивають вибір певних цілей і засобів їх досягнення, що здійсненні на індивідуальному рівні. Стійка й несуперечлива структура ціннісних орієнтацій обумовлює такі якості особистості, як цілісність, надійність, відданості визначеним суспільством принципам та ідеалам, активність життєвої позиції.

ЛИТЕРАТУРА / Список використаних джерел

- Косиченко: *Косиченко, А. Г.* Влияние глобализации на культуру и ценности человека [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.patriotica.ru/enemy/attali_porog.html.
- Мельник 2004/2006: *Мельник, В. В.* Етнонаціональне буття людини в умовах культурної глобалізації: філософсько-антропологічний аналіз. Автореф. дис. канд. філос. н.: 22.00.2004 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ 2006.
- Тойнби 1992: *Тойнби, А.* Постижение истории. Москва.
- Золотухин: *Золотухин, И. Н.* Человек в эпоху глобализации. Парадигмы развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://globalanti.risa.ru/reports.php?cat_id=31&doc_id=171.
- Руденко 2007: *Руденко, В. А.* Образование и духовность в современном российском обществе: факторы и вектор диспозиции в процессе системных реформ: Автореф. д-ра соц. наук: 22.00.2006 - социология культуры, духовной жизни (социологические науки) / Педагогический институт ВГОУ ВПО „Южный федеральный университет“. Ростов-на-Дону.
- Скотт: *Скотт, П.* Академические ценности и организация академической деятельности в эпоху глобализации [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://logosbook.ru/hee/art004.html>.
- Бауман, Донскіс 2014: *Бауман, З., Л. Донскіс* Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучастості / Пер. з англ. О. Буценка . – В: Дух і літера.
- Національний доклад „Развитие системы образования в Украине в 1995-2004 гг.“ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cis.bsu.by/second.aspx?uid=51&type=Article> .
- Закон України „Про освіту“ – Режим доступа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Гершунский 1996: *Гершунский, Б. С.* Менталитет и образование. Москва.